

**ALLAKHOVA GULSHIKHRA YEREJEPBAEVNA**

Qoraqalpog‘iston Respublikasi

Pedagogik mahorat markazi

“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi,

pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD).

**MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TA’LIM  
JARAYONLARINI TASHKIL ETISH VA TA’LIM SAMARADORLIGI  
OSHIRISH**

**Annotatsiya.** Mazkur maqola ta’lim muassasalarida ta’lim samaradorligini oshirishda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish masalalariga qaratilgan bo‘lib, muammoli ta’lim texnologiyasining ilmiy-nazariy asoslari, maqsad vazifalari hamda texnologiyadan foydalanishning ijobiy imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, ta’lim oluvchilarning o‘quv jarayonlarida muammoli vaziyatlarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan.

**Kalit so‘zlar.** rivojlanish tamoyillari, muammoli ta’lim texnologiyasi, muammoli ta’lim nazariyasi, faol fikrlash faoliyati, o‘quv jarayonini qayta qurish, Rivojlanuvchi ta’lim, muammoli vaziyat, intellektual malakali mutaxassislar.

Respublikamizning hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o‘rin olish uchun ma’naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan tarzda qayta qurishni talab qiladi. Buning uchun yoshlarimiz dunyoqarashini o‘zgartirish, ularning bilim va ma’naviyatlarini jahon andozalari darajasiga ko‘tarish zarur.

Bugun jamiyat ta’lim muassasalari oldiga: maxsus qobiliyatini ularning mustaqil bilishlarini maqsadga muvofiq ravishda rivojlantirishni vazifa qilib qo‘ydi. Ana shu vazifalarni hal etishda muammoli ta’lim texnologiyasi yetakchi o‘rinni egallaydi. Muammoli ta’lim – o‘quvchilarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma’lum xulosalarga kelish kabi ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim.

Muammoli ta’lim – bu mantiqiy fikrlash operatsiyasi (tahlil, umumlashtirish) va o‘quvchilarning izlanishli faoliyati qonuniyatlarini (muammoli vaziyat, bilishga

qiziqish, ehqtiyoj) hisobga olib tuzilgan ta'lim va o'qitishning ilgari ma'lum bo'lgan usullarini qo'llash qoidalarining yangi tizimidir. Shuning uchun ham muammoli ta'lim ko'proq o'quvchi fikrlash qobiliyatining rivojlanishini, uning umumiy rivojlanish va e'tiqodining shakllanishini ta'minlaydi. Didaktikaning barcha yutuqlarini istisno qilmay, balki ulardan foydalangan holda muammoli ta'lim ilmiy bilim va tushunchalarni, dunyoqarashni shakllantirish, shaxs va uning intellektual faolligini har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida rivojlantiruvchi ta'lim bo'lib qoladi.

Didaktikada muammoli o'qitish yangi yo'nalish sifatida XX asrning 70-80 yillarida yuzaga keldi. A.M. Matoshkin, T.V. Kudryashev, M.I. Maxmutov, I.Ya. Lernerlar muammoli o'qitish qonuniyatlarini chuqur o'rgandilar. An'anaviy didaktika butun e'tiborni o'qituvchi faoliyatiga qaratgan edi va ta'lim jarayoni deganda asosan o'qitish jarayonini ko'zda tutgan edi. O'qitish jarayoni yetarli o'rganilmas edi, ko'pincha o'quvchilarning reproduktiv faoliyati bayon qilinardi, xolos. Hozirgi zamon didaktikasi o'quvchilarning mustaqil – o'quv – bilish faoliyatiga e'tiborni kuchaytirdi.

Muammoli ta'lim nazariyasi o'quvchi intellektual kuchining rivojlantiruvchi ta'limni tashkil qilishning psixologik – pedagogik yo'llari va usullarini tushuntiradi. Muammoli vaziyatlarning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchi faol fikrlash faoliyatining psixologik-pedagogik qonuniyatlarini izchil ravishda hisobga olish asosida o'quv jarayonini qayta qurish g'oyasiga olib keldi. Yangi pedagogik faktlarni nazariy jihatdan mulohaza qilib ko'rish asosida muammoli ta'limning asosiy g'oyasi aniqlanadi: muammoli ta'limda bilimning deyarli katta qismi o'quvchilarga tayyor holda berilmaydi, balki o'quvchilarning tomonidan muammoli vaziyat sharoitlarida mustaqil bilish faoliyati jarayonida egallab olinadi.

Ma'lumki, shaxsning har tomonlama va garmonik rivojlanishining muhim ko'rsatkichi – yuqori darajada fikr yuritish qobiliyatining mavjudligidir. Agar ta'lim ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga olib borsa, u holda uni so'zning zamonaviy ma'nosida rivojlanuvchi ta'lim deb hisoblash mumkin. Rivojlanuvchi ta'lim deb, ya'ni umumiy va maxsus rivojlanishga olib keladigan shunday ta'limni hisoblash mumkinki, unda

o'qituvchi fikr yuuritishning qonuniy rivojlanishni bilimga tayaangan holda, maxsus pedagogik vositalar yordamida o'z o'quvchilarini fan asoslarini o'rganish jarayonida fikirlash qobiliyati va bilish ehtiyojini shakllantirishga oid maqsadga yo'naltirilgan ish olib boradi. Bunda ta'lim, fikrimizcha, muammoli ta'lim hisoblanadi. Muammoli ta'lim yo'li bilan faollashtirishning maqsadi favqulodda, betartib ravishda vujudga keladigan fikirlash operatsiyalariga o'rgatish emas, balki (o'quvchilarni tushunchalarning o'zlashtirish darajasini oshirish) nostereotip masalalarni hal qilish uchun aqliy harakat tizimiga o'rgatishdir. Bu faollik shundan iboratki, bunda o'quvchi faktik materiallarini tahlil qilib, qiyoslab, sintez qilib, umumlashtirib, konkretlashtirib, undan o'ziga yangi axborot oladi.

**Muammoli ta'limning maqsad va vazifalari.** O'qitish jarayoniga muammoli o'qitish texnologiyasini qo'llash uchun o'qituvchi quyidagi masalalarni hal qilish:

1. O'quv dasturi bo'yicha mavzularni muammoli dars shaklida o'tish mumkinligini;
2. Mavzu matnidagi masalalar bo'yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, tizimlilik, mantiqiy ketma-ketlik, izchillik prinsiplariga amal qilish;
3. Ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta'minlaydigan vosita va usullarini aniqlashi, ulardan o'z o'rnida va samarali foydalanish yo'llarini belgilash zarur.

Muammoli ta'limni tadqiqot metodi bilan aynan bir narsa deb emas, balki o'quvchi tafakkuri va uning xotirasining rivojlanishini ta'minlaydigan, bilimlarni ijodiy o'zlashtirishiga, ilmiy faktlarni jamlashga ko'maklashadigan hamda e'tiqodni tarkib toptiradigan ta'limning bir turi deb qarash lozim.

Muammoli ta'lim hamma o'quvchilar bopmi? Amalda deyarli hamma uchun tushunarli. Biroq muammolilik saviyasi va mustaqil bilish darajasi o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga, ularning muammoli ta'lim texnologiyasi bilan o'qitilganlik darajasiga qarab farqlanadi.

O'quv jarayonida muammoli vaziyat – bu ta'lim oluvchining oldin o'zlashtirgan bilimlari va ayni paytdagi intellektual darajasi o'rtasidagi tafovut yoki ziddiyatlar tizimi. Muammoni yechish uchun o'quvchi o'zida mavjud bilim va malakalari yetarli emas ekanligini va o'z intellektual yuksalishi yo'lida qo'shimcha izlanishi, o'qishi, o'rganishi, tajriba orttirishi lozimligini tushunib yetadi. Yoki bo'lmasa ta'lim oluvchiga yangi bilimlar negizida o'z imkoniyatlari darajasini sinab ko'rish, o'z-o'zini tashxislash va baholash uchun sharoit yaratiladi. Eng muhimi o'quv muammosini o'rganishda va hal qilishda ta'lim oluvchida intellektual va ma'naviy-madaniy rivojlanishga nisbatan kuchli motivatsiya yuzaga keladi.

Muammoli vaziyat quyidagi sifatlar bilan xarakterlanadi:

- ta'lim oluvchi uchun o'quv axborotida no'malumlikning mavjudligi;
- o'quv muammosini hal qilishga bo'lgan birlamchi ichki va tashqi motivatsiyaning shakllanishi;
- o'quv muammosi va o'quvchi bilim, ko'nikma va malakalari tizimi o'rasidagi ziddiyatlarning yuzaga kelishi;
- muammoni yechish uchun kasbiy-intellektual yuksalishga bo'lgan shaxsiy ehtiyoj negizida ikkilamchi motivatsiyaning yuzaga kelishi;
- muammo asosida ta'lim oluvchining mustaqil ijodiy-izlanuvchanlik faoliyatga yo'naltirilganligi.
- qisqa vaqt ichida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat xamda ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvni talab qiladi.
- muammoli ta'limni tashkil kilish natijasida madaniyatli, intellektual malakali mutaxassislarni tarbiyalash maqsadlarini amalga oshirish muvaffaqiyatli kechishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bu ilgari o'zlashtirilgan hamda avvalgi bilimni yangicha qo'llash yordamida bilimni kengaytirish chuqurlashtirish demakdir. Avvalgi bilimlarni yangicha qo'llashni kitob ham, o'qituvchi ham o'rgata olmaydi. Bu mavjud tegishli

vaziyatda ta'lim oluvchi tomonidan izlanishi va topilishi lozim. Ta'lim oluvchilar tomonidan ijodiy aqliy harakatlar tizimini asta-sekin o'rganilishi ko'nikma va malakalarning yig'ilishiga, bundan harakatlar tajribasi esa aqliy faoliyat sifatining o'zgarishiga, odatda, ilmiy, tanqidiy, dialektik deb ataladigan maxsus tipdagi fikrlashni yaratishga olib keladi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari to'plami, 2020 y., 23-sentyabr
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni
3. Allaxova G.E. Pedagogical and Psychological Aspects of Development of Creative Skills of Students of Universal Education Schools // Univ rafael belosso chacin centro investing. -Venesuella, 2022. - № 21. – B. 7283-7288. Pp
4. Allaxova G.E. Use of creative methods in organizing students' creative activities in geography education // Switzerland conference. - Fransiya, 2023. – pp. 69-71.
5. Abdullayeva, M. (2020). Pedagogik kompetensiyalar va o'quv motivatsiyasi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
6. Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar.- T., «Fan»,2003.
7. Tolipov U.. Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot asoslari. -T., 2005.
8. Farberman B.L. Ilgor pedagogik texnologiyalar.-T., 2002.
9. Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения.- М.,1989.
10. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: 2006
11. Qurbonniyozov R. Geografiyadan o'quvchilar bilimini tekshirishning shakli va metodlari. T.1993.
12. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya. T.: 2016.